Petr Hlaváček

Jan Bedřich z Valdštejna (†1694): univerzitní teze jako politická deklarace?

Filosof jako zoon politikon, to je teze či vlastně skrytá otázka, která nám přednostně evokuje jistou ingerenci filosofa do politického čili veřejného prostoru. Třeba Sókrata v Platónově podání, Aristotela coby vychovatele Alexandra Velikého. Anebo Jana Patočku, jednoho ze zakladatelů Charty 77, i Václava Havla, myslitele, tvůrce absurdních dramát a našeho prezidenta. Nedávno byl v Praze, ostatně na pozvání našeho Collegia Europaea, rakouský filosof Konrad Liessmann, jenž se svými kritickými úvahami nad současnými reformami univerzitního systému v Evropě jaksi přirozeně dostal na ono citlivé pomezí mezi filosofií a politikou. Což ovšem v dnešních časech brutální manipulace s jazykem, kdy se ve veřejném prostoru lehkomyšlně žongluje s „politikou vzdělanosti“ i „filosofií pracího prášku“, nepředstavuje nic neobvyklého či nečekaného. Jakoby však v této otázce stále vězel i jakýsi osten nepatřičnosti: Filosof a politika? Ale jděte, to se přece nehodí! Přitom takové angažmá, angažmá pro POLIS, může být (a dokonce i bylo) pro filosofa něčím velice lákavým, totiž aktem, v němž je třeba osvědčit ctnost. Zároveň však mnozí filosofové (a samozřejmě i teologové), od starověku přes středověk až po dobu moderní, neustále vytvářeli všelijaké představy o ideální společnosti, ony Utopie, v teorii někdy dráždicí mysl, v praxi pak mnohdy spíše žaludek. Může se však nazývat filosofem ten, kdo není zoon politikon, tj., kdo se nezajímá o věci veřejné? Je takový myslitel-soukromník ještě filosofem, byť by ve svém nitru kontemплоval největší otázky a problémy lidské existence? Dle mého přesvědčení je filosof vždy zoon politikon, jinak je pouhým mudrcem. Filosof prochází ulicemi Athén, těch dřívějších i současných.

Onen námi diskutovaný vztah, tj. filosof, který se realizuje jakožto bytost politická, můžeme však v dějinách identifikovat i v obráceném pořadí: politik, představitel politické elity strictu senso, se může na základě své praxe stát myslitelem, teoretikem lidské společnosti a jejího politického kontextu. Sám může používat filosofovu teoretickou výzbroj, ba některé instrumenty či média, úzce související s institucionalizovaným fungováním filosofie a filosofického vzdělávání a myšlení. A to je právě případ, který bych Vám chtěl dnes prezentovat.

Zůstaneme zde, v Praze, dokonce na akademické půdě, ovšem přesuneme se do poloviny 17. století. Multikonfesní česká společnost je již několik desítek let minulostí, podobně jako někdejší mnohohrstevnatost stavovského státu, reprezentovaného zemskými sněmy. Od roku 1627 má totiž České království novou ústavu, tzv. Obnovené zřízení zemské. To systematicky ničilo české politické zvyklosti, eliminovalo dosavadní parlamentární tradici ve prospěch absolutní monarchie. České politické, církevní a učené elity byly degradovány do role statistů bez politického vlivu, odsouzených k dvorským kuloárním intrikám.

Také česká katolická aristokracie, jež uvítala konfesní unifikaci země, tzv. rekatolizaci, teď vyjadřovala zklamání nad tím, že se jí nedostává podílu na skutečné politické moci, že byl *de facto* zlikvidován český politický národ, český stát se stal jen habsburskou provincií. Právě v tomto kontextu vzniká pozoruhodný katolický politický pamflet, totiž univerzitní teze Jana Bedřicha z Valdštejna, příbuzného slavného generalissima Albrechta z Valdštejna a v mnohém dědice valdštejnského úsilí o zachování české politické autonomie, byť v monokonfesním převlečníku.

Svůj církevně-politický názor dává mladý Jan Bedřich z Valdštejna najevo právě univerzitní tezí z roku 1661, která si naši pozornost zasluhuje hned z několika důvodů:

1. Valdštejn studuje tzv. univerzální filosofii u jezuity Jana Tannera, děkana filosofické fakulty pražské univerzity, významného církevně-politického činitele své doby a patriota balbínovského ražení. Sám Valdštejn je předním českým aristokratem s nejužšími vazbami na císařský dvůr ve Vídni, Tanner je jeho důvěrníkem a zpovědníkem.
2. V první, delší části svého textu se Valdštejn zabývá logikou, neboť „Logica est absolute necessaria“, a to „ad Scientias“, jak dodává, tj. jako důležitý nástroj především v teologických disciplínách. Svět má svou logiku. Konsekventně by to tedy mělo platit i pro jeho ovládání a administraci, tedy pro politiku. “
3. Ve druhé části textu se proto Valdštejn obrací přímo na tehdejšího císaře Leopolda I. A nejde tu jen o nějaké zdvořilostní fráze, ale o jasné politické poselství. Připomíná mu jeho otce, císaře Ferdinanda, mariánského ctitele, jenž nechal postavit Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze, a to – což zní velice dvojznačně – na místě zbarveném krví mučedníků. Koho tím Valdštejn myslel? Vždyť všem se hned muselo vybavit temné popravní divadlo z roku 1621, exemplární potrestání vůdců českých protestantských rebelů! Právě místo Mariánského sloupu označil jako „centrum“ nebo „cor Christianitatis“, srdce křesťanstva. V podtextu je jasná invektiva – když tento centrální význam Prahy a celých Čech rozpoznal a respektoval – alespoň v některých okamžicích – císař Ferdinand II., pokořitel české stavovské rebelie, proč tak nečiní i jeho syn, císař Leopold? V závěru pak Valdštejn deklaruje, že svou nabytou vzdělanost („Scientia mea“) dává k dispozici císařskému Majestátu.

Co je vlastně univerzitní teze, jaký je její účel? Byla to samozřejmě na prvním místě akademická publikace, v této době bez výjimky tištěná, shrnující téma doktorské disertace studenta. Zároveň to byl artefakt memoriálního charakteru a též prostředek sebe prezentace univerzitního absolventa a jeho rodiny. Teze byla uložena v univerzitním archivu, její další exempláře byly rozesílány příbuzným a přátelům. V případě

Valdštejna byla tedy jistě distribuována nejvýznamnějším aristokratickým rodinám Českého království, možná i v celé habsburské monarchie, snad i k císařskému dvoru.

To, co nebylo v textu univerzitní teze řečeno naplno, je pak jasně vyjádřeno exkluzivním vyobrazením se značně specifickou církevně-politickou ba geopolitickou geografii: mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze jako srdce Evropy a křesťanstva! Jde o politickou deklaraci, který svým apelem na císaře představuje v podstatě provokaci, hraničící se skandálem. Vždyť je to vyjádření nesouhlasu s aktuální politikou panujícího vladaře, latentní poukaz na křivdu, která se děje Českému království. A použít (či zneužít) je k tomu univerzitní kontext, zajišťující svému autorovi, teď graduovanému filosofovi, obranu s latentním odkazem na posvátné právo filosofie disputovat o jakémkoliv tématu. Valdštejn byl jistě ideovým tvůrcem textu univerzitní teze, i vyobrazení, které umělecky ztvárnil tehdejší přední umělec Karel Škréta, další nepřehlédnutelná osobnost barokní Prahy. Takovouto skandální ingerenci filosofa do soudobé politiky, kritizujícího vlastně politický vývoj v Českém království po Bílé hoře, si mohl dovolit právě jen příslušník nejvyšší aristokracie – a jeho čin musel vzbudit značný ohlas ve dvorských kruzích. Náš mladý filosof si ovšem tímto nezvyklým způsobem ostentativně řekl o podíl na politické moci v Českém království, o podíl na politické odpovědnosti. Jistou pikanterií je však skutečnost, že Jan Bedřich z Valdštejna, se o několik let později opravdu stane součástí habsburského politického establishmentu, byť si uchová své kritické postoje. Jen několik měsíců po zveřejnění univerzitní teze, v září 1661, jej císař prohlásil za zletilého, aby se mohl ujmout valdštejnského dědictví – bylo mu teprve sedmnáct. Valdštejn odchází studovat teologii k jezuitům do Říma. Roku 1665 jej papež Alexandr VII. vysvětil na kněze. V letech 1668 až 1675 byl biskupem královehradeckým, poté až do své smrti v roce 1694 arcibiskupem pražským a zároveň velmistrem řádu křížovníků s červenou hvězdou. Po celý život hájil Valdštejn zájmy českých zemských stavů i autonomie církve vůči státu, podporoval český patriotismus. Ve své

knihovně v Duchcově shromáždil velkolepou knihovnu, zejména filosofické a teologické literatury, která obsahovala též polemické spisy českých reformačních teologů.

Kausa Valdštejnovy univerzitní teze z roku 1661 je i přes svou zdánlivou excesivitu pro svou dobu příznačná. Univerzitní kontext je exemplárně využit k politické deklaraci nejvyššího kalibru, poněvadž v Českém království tehdy chybělo oficiální veřejné fórum k vyjádření politického přesvědčení, jež by nebylo konformní s panující politickou doktrínou. Jan Bedřich z Valdštejna, graduovaný filosof, se tak skrze univerzitu pokusil o vědomou infiltraci do veřejného prostoru, konal tudíž jako skutečný zoon politikon – jak ostatně ukázal ještě mnohokrát během své intelektuální i církevní kariéry.

A právě proto, i jako poslední referent našeho kolokvia, bych chtěl na závěr – snad poněkud překvapivě – připomenout výrok Richarda Wagnera, a to nikoliv bez jisté souvislosti s naším dnešním dialogem: „Kdo se vyvléká z politiky, obelhává sám sebe.“ Pravda, jde takřka o banální konstatování. Jenže to není mladičský Wagner z revolučního roku 1848, který je nucen uprchnout ze Saska. Nýbrž Wagner pozdní, plně zaujatý „Gesamtkunstwerkem“ svého operního díla, jehož vztah k politice je tehdy značně ambivalentní. Thomas Mann, tento svědek a románový kronikář úpadku středního stavu, tj. měšťanstva-buržoazie, onen výrok výslovně připomíná v roce 1933, tváří v tvář počínajícímu násilí německého nacionálního socialismu. A to jako doklad toho, že Wagner „... nepodlehl [...] měšťanskému sebeklamu, že lze být apolitickým kulturním člověkem – tomuto bludu, který zavinil německou mizérii.“ Snad to tedy nebude považováno za moralistní blábol nebo nemístnou politizaci akademického prostoru, když znovu (s důrazem) zopakují, že filosof, skutečný filosof, je vždy bytostí politickou. Po čtyřiceti letech komunistické pouště a permanentní likvidace veřejného prostoru, po dvaceti letech vzníkání a obnovování naší demokracie, jistěže nutně invalidní, si to musíme konečně přiznat.